

Ο Φιλοκτήτης του Σοφοκλή

Σ. Χρονόπουλος

Δημιουργικές Επανεγγραφές αρχαίων μύθων

Χειμερινό Εξάμηνο 2023—2024

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Δημιουργική γραφή, θέατρο και πολιτιστικές βιομηχανίες»

στοιχεία του μύθου

πρώτη κατάκτηση της Τροίας: ο Ηρακλής εκδικείται τον βασιλιά της Τροίας, Λαομέδοντα, επειδή εκείνος δεν τον αντάμειψε, όπως είχε υποσχεθεί, δίνοντάς του τα άλογα του Δία· ο Ηρακλής επιτίθεται στην Τροία, την καταλαμβάνει και εξοντώνει τον Λαομέδοντα και την οικογένειά του

ο Φιλοκτήτης, βασιλιάς σε πόλεις της Μαγνησίας, βρίσκεται στην Οίτη, τη στιγμή που ο τρελός από τους πόνους Ηρακλής ζητά από τον γιο του Ύλλο να ανάψει την νεκρική πυρά και να του χαρίσει έτσι ένα τέλος στο μαρτύριο· ο Ύλλος διστάζει, ο Φιλοκτήτης αναλαμβάνει το έργο και ο Ηρακλής τον ανταμείβει χαρίζοντάς του το τόξο και τα βέλη του [παραλλαγή: ο πατέρας του Φιλοκτήτη, Ποίαντας, είναι εκείνος που ανάβει τη νεκρική πυρά του Ηρακλή και παίρνει ως δώρο το τόξο του· στη συνέχεια το κληροδοτεί στον γιο του Φιλοκτήτη· άλλη παραλλαγή: Ποίαντας και Φιλοκτήτης είναι παρόντες στην καύση του Ηρακλή· ο Ποίαντας ανάβει την πυρά, ο Φιλοκτήτης κληρονομεί το τόξο του Ηρακλή άμεσα, από τον ίδιον]

οι Έλληνες πηγαίνουν στην Τροία σταματούν στη Χρύση, κοντά στη Λήμνο· εκεί ο Φιλοκτήτης (βασιλιάς τεσσάρων πόλεων της Θεσσαλίας) και κληρονόμος του τόξου του Ηρακλή, τραυματίζεται από το δάγκωμα ενός φιδιού και ο στρατός αποφασίζει να τον αφήσει στη Λήμνο

10 χρόνια αργότερα, ενώ ο Τρωικός πόλεμος συνεχίζεται, και ο Αχιλλέας είναι νεκρός, ο μάντης Έλενος (γιος του Πρίαμου) αποκαλύπτει στους Έλληνες ότι για την κατάληψη της Τροίας είναι απαραίτητο το τόξο του Ηρακλή και η αυτόβουλη παρουσία του Φιλοκτήτη

οι Έλληνες στέλνουν τον Οδυσσέα και τον γιο του Αχιλλέα, τον έφηβο Νεοπτόλεμο, για να βρουν τον Φιλοκτήτη και να τον πείσουν να τους ακολουθήσει με το τόξο του Ηρακλή

ο Νεοπτόλεμος είναι γιος του Αχιλλέα και της Δηιδάμειας, μιας από τις επτά κόρες του Λυκομήδη, βασιλιά της Σκύρου, όπου κρυβόταν ο Αχιλλέας πριν τον Τρωικό πόλεμο, ώστε να αποφύγει την επιστράτευση

οι ιδιαιτερότητες του Φιλοκτήτη του Σοφοκλή

η σκηνή στην ακατοίκητη Λήμνο: το θέμα της απόλυτης απομόνωσης

η εισαγωγή του Νεοπτόλεμου ως χαρακτήρα: τα θέματα της ενηλικίωσης, της ευγένειας και της απάτης

οι αμφιβολίες και οι μεταστροφές του Νεοπτόλεμου στο κέντρο της τραγωδίας

το αδιέξοδο από την τελική απόφαση του Νεοπτόλεμου να αποκαλύψει στον Φιλοκτήτη την απάτη και να του επιστρέψει το τόξο και η παρέμβαση του Ηρακλή ως από μηχανής θεού

τα πρόσωπα

Οδυσσέας

Νεοπτόλεμος

Χορός (άνδρες του πληρώματος)

Φιλοκτήτης

Έμπορος (αγγελιαφόρος)

Ηρακλής (από μηχανής θεός)

η πλοκή I

Πρόλογος: ο Οδ. έχει μύσει τον Νεοπτ. στο σχέδιο εξαπάτησης του Φιλ.: καθώς πλησιάζουν στο μέρος που πρέπει να κατοικεί ο Φιλ. ο Οδ. επανλαμβάνει τα βασικά σημεία του σχεδίου και του εξηγεί το ψέμα που πρέπει να πει για να πείσει τον Φιλ. να τον ακολουθήσει με τη θέλησή του (Ο Νεοπτ. θα πρέπει να δείξει ότι είναι εξίσου οργισμένος με τους Έλληνες εξαιτίας των όπλων του Αχ. και αποχωρεί) – ο Νεοπτ. διστάζει να χρησιμοποιήσει απάτη, ο Οδ. τελικά τον πείθει

Αμοιβαίο μεταξύ του Νεοπτόλεμου και των ναυτών του καραβιού του (Χορός): προσέγγιση και αναζήτηση του Φιλ.: παρουσίαση βασικών χαρακτηριστικών του Φιλ. προτού αυτός εμφανιστεί

Πρώτο επεισόδιο: ο Φιλοκτήτης εμφανίζεται, συστήνεται, συνομιλεί με τον Νεοπτόλεμο· ο Νεοπτ. εκτελεί υποδειγματικά το σχέδιο του Οδ., υποκρίνεται ότι επιστρέφει στη Σκύρο και αναγκάζει τον Φιλ. να προτείνει ο ίδιος να τον πάρουν μαζί τους· ο Νεοπτ. δέχεται. Καταφτάνει αγγελιαφόρος-έμπορος, σταλμένος από τον Οδ. και αναγγέλλει ότι καράβια τον Ελλ. κυνηγούν τον Νεοπτ., ενώ ο Διομήδης και ο Οδ. έρχονται για να πάρουν με την βία τον Φιλ. στην Τ'ροία· ο έμπορος αποκαλύπτει όλα τα σχετικά με τον χρησμό του Έλενου. Νεοπτ. και Φιλ. είναι έτοιμοι να αναχωρήσουν, ωστόσο καθυστερούν λόγω κρίσης της αρρώστιας του Φιλ.

Δεύτερο επεισόδιο: η κρίση χειροτερεύει, ο Φιλ. προσφέρει το τόξο του Ηρ. στον Νεοπτ. και ετοιμάζεται να μείνει ο ίδιος στη Λήμνο· ο Νεοπτ. υπόσχεται ότι θα μείνει στο πλευρό του όσο χρειαστεί.

η πλοκή II

Τρίτο επεισόδιο: ο Φιλ. συνέρχεται· κρίση συνείδησης του Νεοπτ., ο οποίος του αποκαλύπτει την αλήθεια και υπόσχεται να του παρασταθεί και να μην υλοποιήσει το σχέδιο του Οδ. Εμφανίζεται ο Οδ. που προσπαθεί να σώσει το σχέδιό του, υποκρινόμενος ότι αρκούν τα όπλα του Ηρακλή, αυτά που έχει στην κατοχή του πια ο Νεοπτόλεμος· σύγκρουση και αγώνας λόγων Οδ. και Φιλ. Οδυσσέας και Νεοπτόλεμος αποχωρούν. Ο Χορός μένει μόνος με τον Φιλ.

Έξοδος: επιστρέφουν ο Νεοπτ. και ο Οδ. Ο Νεοπτ. έχει πάρει την απόφαση να επιστρέψει στον Φιλ. το τόξο του. Έντονη αντιπαράθεση μεταξύ των δύο, με τον Οδ. να προσπαθεί να εμποδίσει τον Νεοπτ. με επιχειρήματα και απειλές. Αποτυγχάνει και στέκει στην άκρη. Ο Νεοπτ. καλεί τον Φιλ. και του επιστρέφει το τόξο. Ο Οδ. επιχειρεί να παρέμβει και να αρπάξει τον Φιλ. με την βία. Ο Φιλ. απειλεί να τον σκοτώσει με το τόξο, το οποίο έχει μόλις πάρει πίσω στην κατοχή του. Ο Οδ. τον προκαλεί. Ο Νεοπτ. συγκρατεί τον Φιλ. και στη συνέχεια επιχειρεί, αποκαλύπτοντάς του την προφητεία του Έλενου (κατάληψη Τροίας και θεραπεία του Φιλ), να τον πείσει να έρθει με τη θέλησή του στην Τροία. Ο Φιλ. ταλαντεύεται, δεν πείθεται και αναγκάζει τον Νεοπτ. να επιστρέψει στην αρχική του υπόσχεση, ενώ αυτός με τη σειρά του τού υπόσχεται πως θα τον υπερασπιστεί απέναντι σε κάθε πιθανή επίθεση. Η επιστροφή έχει δρομολογηθεί όταν εμφανίζεται ο από μηχανής θεός Ηρακλής, ο οποίος προστάζει τον Φιλοκτήτη να επιστρέψει στην Τροία και περιγράψει το μέλλον που τον περιμένει. Ο Φιλ. υπακούει.

Θέματα στον Φιλοκτήτη

1. φύσις, ως εγγενείς ιδιότητες που κληρονομούνται από τον πατέρα
2. ακεραιότητα χαρακτήρα / εντιμότητα που δοκιμάζεται στα λόγια και στις πράξεις
3. η μεταιχμιακή στιγμή της ενηλικίωσης
4. χάρις και αλληλεγγύη ως έννοιες που συνέχουν μια κοινότητα ευγενών
5. η δύναμη του λόγου να εξαπατά, να προκαλεί σύγχυση και να βλάπτει τη φήμη ανθρώπων

Σοφ. Φιλοκτήτης 900–909 (μτφρ. Ι. Γρυπάρη)

ΦΙΛ. Δεν πιστεύω να σ' έκαμε το βάρος
της αρρώστιας, που να μη θέλεις πια
να με πάρεις μαζί σας στο καράβι.

ΝΕΟ. Όλα είναι βάρος, όταν, τη γενιά του
προδίδοντας κανείς, πάει να κάμει
πράμα που δεν ταιριάζει. ΦΙΛ. Μα δεν κάνεις
ούτε τίποτα λες που να ντροπιάζει
τη γενιά σου, όταν έρχεσαι βοήθεια
σ' ένα δυστυχισμένο που του αξίζει.

ΝΕΟ. Άτιμος θα φανώ κι αυτό με πνίγει.

ΦΙΛ. Καμία ατιμία δε βλέπω σ' ό,τι κάνεις,
μόνο μ' αυτά που λες — τα χάνω.

ΝΕΟ. Ω Θεέ μου, τί να κάμω; ξανά πάλι
θα γίνω επίβουλος να κρύβω εκείνα
που δεν πρέπει κι αχρείες ψευτιές να λέγω;

ο Νεοπτόλεμος

- το μεταίχμιο της ενηλικίωσης και η αμφιβολία: ο Νεοπτ. ξέρει ότι θέλει να σταθεί στο ύψος του Αχιλλέα, του νεκρού του πατέρα, δεν ξέρει όμως πώς μπορεί να το καταφέρει
- ο Αχιλλέας ως το απόλυτο πρότυπο, ο Οδυσσέας και ο Φιλοκτήτης ως δύο αντιθετικοί πόλοι που διεκδικούν τον Νεοπτόλεμο (ο Φιλοκτ. με συχνές ρητές αναφορές στον Αχ.)

Οδυσσέας και Φιλοκτήτης

1. Οδυσσέας: (ανιδιοτελής) εκπρόσωπος μιας κοινότητας και των συμφερόντων της – Φιλοκτήτης: υπερασπιστής της προσωπικής του τιμής και εμμονικά προσκολλημένος στο μίσος του για τους Έλληνες
2. Οδυσσέας: εκπρόσωπος ενός ηθικού σχετικισμού – Φιλοκτήτης: εκπρόσωπος ενός κόσμου με σταθερό κώδικα ηθικών αξιών
3. Οδυσσέας: έμφαση στον λόγο – Φιλοκτήτης: έμφαση στην πράξη – με δεδομένη αυτή τη διαφορά είναι αξιοσημείωτη η αποτυχία του Οδ. να πείσει τον Νεοπτόλεμο